

Ivan Šaško
pomoćni biskup zagrebački

Umjetnost i nova evangelizacija

Izlaganje na *Susretu s umjetnicima* u okviru inicijative *Missio Metropolis*
Zagreb, *Nadbiskupijski pastoralni institut*, utorak, 27. ožujka 2012. u 19 sati

Uzoriti gospodine Nadbiskupe, poštovani umjetnici i umjetnice,
braćo i sestre, dame i gospodo!

1. Ponajprije primite iskrenu zahvalnost za vaš večerašnji odaziv. Ovo je prvi susret ovakve vrste u našoj Nadbiskupiji, nakon niza desetljeća. Valja napomenuti da smo osjećali istinsku potrebu za takvim događajem i događanjima unatrag više godina, osobito s najavom Druge sinode naše Nadbiskupije. To pak ne znači da nije bilo susreta s umjetnicima, da nije bilo suradnje ili umjetničkih izražaja koji su bili istinski evangelizacijski poduhvati ili pak očitovanje blizine i crkvenosti od strane većega broja umjetnika. Tomu je tako zbog toga što Crkva ne može bez umjetnosti. Njezin je život takav da je ona trajno vezana uz umjetnosti, u svome teološkom promišljanju, u svome liturgijskome slavljenju, u svome navjestiteljskom i odgojnom, pa i karitativnome pozivu. No, ovogodišnja inicijativa *Missio Metropolis* potaknula nas je da vas pozovemo i ostvarimo ovaj susret.

(2. Dok mi ovdje započinjemo svoj susret, u našoj je prvostolnici završilo euharistijsko slavlje na kojemu su okupljeni zdravstveni djelatnici, liječnici i drugo medicinsko osoblje, što je – kao i ovaj naš susret – dio iste inicijative: *Misije u gradovima*. Premda se čini da su ti pozivi prilično različiti, ipak – gledajući ih u širem okviru – shvaćamo da je briga za čovjeka u svjetlu Evandjelja, preobražavanje svijeta Božjim Duhom, zajedničko svakomu kršćanskom pozivu. Tako je i za 'zdravo društvo' potrebna ne samo zdravstvena njega, nego iznad svega umjetnost. Ovom prigodnom poveznicom na početku želim skrenuti pozornost na istinu o Crkvi koja živi različitost iskustava i poziva, koji se čas dodiruju, čas prožimaju, čas uzajamno obogaćuju ili ispravljaju.)*

* Tekst označen zvjezdicom sastavni je dio izlaganja, ali nije izgovoren tijekom Susreta. Namjerno je preskočen, da se ne ponavlja tematika na koju se osvrnuo kardinal Bozanić, neposredno prije ovoga izlaganja. Ovdje je ostavljen, radi čuvanja autentičnosti trenutka.

Uvodne misli

Na ovaj smo susret pozivali poglavito preko naših župnika i župa te katoličkih medija, kao i na temelju pojedinačnih osobnih kontakata, izraslih iz postojeće suradnje. Nismo se držali kriterija nekoga svog odabira značajnih, važnih ili manje važnih umjetnika, procjenjujući ili važući po tko zna kojim parametrima tko u umjetnosti jest, a tko nije velik. Pozivom smo pokušali dati do znanja da se ne radi ni o kakvoj isključivosti; štoviše, ono što je vodilja jest želja za uključivanjem. Premda je važno znati prepoznati i vrjednovati karizmu, nadarenost, milost koju pojedini umjetnici nose, za ovu inicijativu puno nam je važnije vidjeti i susresti ljude koji su dio naših vjernih zajednica, koji su u nekoj mjeri, kao umjetnici, prisutni u životu Crkve, a možda im se baš zbog toga što svjedoče svoje kršćanstvo ne daje dovoljno pozornosti. Znamo da danas nije lako biti kršćanin u hrvatskome društvu u bilo kojemu zvanju, a rekao bih osobito u umjetničkome. To ne samo da nas ne treba čuditi, nego je to sastavni dio kršćanskoga poziva. Puno je jednostavnije i tu se otkloniti od onoga što u javnosti biva predstavljeno kao nesuvremeno i neatraktivno, utopiti se u 'naprednost' po nečijoj mjeri. I zadnjih smo godina svjedoci kako se olako, u pitanjima umjetnosti, o Crkvi govori čudnim, blago rečeno, neprimjerenim jezikom. No, danas ovdje, poznajući i svoje poteškoće, nesposobnosti i nemogućnosti, ne želimo voditi rasprave (i to bi svakako bilo poželjno na nekom drugom susretu), nego vidjeti što je nama činiti, što možemo u svojoj Crkvi ostvarivati s više žara i s većim skladom s Radosnom viješću.

Zbog svega toga, ovo je ujedno lijepa prigoda da zahvalimo svim umjetnicima koji su nesebično radili i rade u okrilju Crkve, ne srameći se svojih kršćanskih uvjerenja, znajući da baš kršćanstvo ima u sebi stvaralačku snagu i slobodu, tako važnu za poziv umjetnika. Kršćanstvo je neodvojivo od kulture, a kultura od umjetnosti. Ideologije pak ne vole umjetnost i svaka se diktatura slomila ponajprije zbog nasilja nad kulturom. Zbog vrijednosti koje su življene i razmatrane u svjetlu Isusa Krista, dužni smo se sjetiti večeras i mnogih koji su tražili i životom naviještali istinu evanđelja prije nas, a kojih se rijetko spominje ili namjerno zanemaruje. I oni su zaslužni za naše sadašnje pokušaje novoga govora.

3. Ovaj je susret namjerno organiziran u petome korizmenom tjednu. Naime hrvatska je vjernička tradicija sačuvala običaj da se na petu korizmenu nedjelju u crkvama prekrivaju raspela (nedjelja se negdje naziva i 'pokrivna'), da se očima ne dopusti pristup do Isusa raspeta, da se živi *post očiju* – *ieiunium oculi*, danas, u medijskoj vizualnoj kulturi itekako izazovan. Još je neobičnije da se to događa na

nedjelju u kojoj smo u Evanđelju slušali molbu nekih Grka: *Htjeli bismo vidjeti Isusa*. Isus je osjetio pitanje koje i u svojoj inačici na grčkome jeziku čuva dubinu, jer glagol 'vidjeti' ovdje je više od želje za dojmom: *Thélomen ton Iesoún ideín*. Želimo zahvatiti cjelinu, dobiti ideju, uvid koji je čvrst, ali ipak na viđenome. Zato Isus u prvi plan ne stavlja svoj izgled, niti viđenost, nego govori o pšeničnome zrnju. *Da biste vidjeli mene, gledajte zrno. Evo me u otajstvu koje vam je blisko*.

Osim toga, ista je nedjelja dobila i ime 'glušnica' ('gluha nedjelja', zbog odnosa prema pjevanju, osobito doksoloških dijelova), što vodi do razmišljanja o uskrati slike i zvuka. U prošlosti je to nedjelja koja je uz sebe snažno vezala tematiku Muke. Kao da evanđelje želi reći: *ne dopustite prividu i buci da vas odmaknu od stvarnosti*. U križu se može vidjeti samo čovjek boli, ali je potrebno puno više; možete čuti što vam drugi govore, ali je nužno čuti što vam govori Bog.

Prekrivena raspela nas upućuju na razumijevanje umiranja da bi se živjelo. Tu je iskra izazova za umjetnike kršćane, za razumijevanje njihovih djela, premda se danas – osobito u umjetnosti – jedva smije prozboriti *o smislu i razumijevanju*, a da se ne osjeti diskreditirajući pljusak raznobojnih intelektualizama po vlastitome stavu.

4. Eto, tu smještene, želio bih nas povesti mislima o umjetnosti i novoj evangelizaciji, ne zaboravljajući da su već ostvareni brojni susreti, ne samo s pojedinim skupinama vjernika, nego i različitih profila, od prvostolnice do župa.

Ovih sam dana bio upitan što zapravo želimo ovim susretom; koja mu je svrha i što očekujem. Na to sam odgovorio da se na susretu želimo susresti. I stao sam na trenutak. Zbunio se, a ja sam nastavio da je jako puno ostvariti susret i da nisam siguran da ćemo to uspjeti. Jer biti skupa na istome mjestu, ne znači da se susrelo. To u konačnici za nas vjernike uključuje i Boga. Bio bih jako zadovoljan da se dogodi susret, a on po svojoj naravi vodi prema novim susretima, gradi nove susrete, o čemu ću govoriti u nastavku, ne kao o svojim očekivanjima, nego kao o nadi.

Govoreći o umjetnosti – kao uostalom o bilo čemu drugom – ne možemo, nego kao kršćani. A kršćanin, gdje god živio može lako usvojiti riječi pjesnika, sv. Paulina Nolanskoga: „Za mene je jedina umjetnost vjera, a poezija (*doslovno*: glazba) Krist.“ („*At nobis ars una fides, et musica Christus.*“, *Carmen* 20, 31: CCL 203, 144; naveo Benedikt XVI. *Opća audijencija*, 12. prosinca 2007.) Time vođen, pokušat ću – pozivajući se i na razmišljanja drugih (na primjer: Ivana Pavla II., Benedikta XVI, mons. Fisichelle, U. Ursa v. Balthasara), produbiti i svijest o važnosti i poslanju umjetnikâ (poglavito umjetnika-vjernika), suočenih s novom evangelizacijom. U prvome dijelu, dakle, tematski impulsi, zrnje koje traži plodno tlo, a u drugome iznošenje poticaja za budućnost.

I. Tematsko 'zrnje'

5. Premda nam se čini da su današnje okolnosti, osobito zapadne civilizacije, drukčije, moramo se sjetiti kršćanskih početaka. Nedvojbeno je da su se povijesne okolnosti u odnosu na stoljeće ili nekoliko stoljeća unatrag stubokom promijenile. Nije posrijedi isključivo govor o sekularizaciji i sekularizmu, gotovo kao o oponentu kršćanstvu, nego je i tzv. 'potrošačko društvo' suočeno s računima koji dolaze na naplatu iz svijeta gospodarstva, zamršenih finansijskih odnosa i tehnoloških mogućnosti, bez posebno promišljenih dubljih utemeljenosti i usmjerenosti.

Nakon urušavanja velikih ideoloških konstrukcija u prošleme stoljeću, nakon kratkoga nedorečenoga 'odaha', razvidno je da se osjeća stanovita potreba vraćanja na temeljna pitanja, bez obzira koliko se žarko pokušavalo čovjeka zadržati na površini i napajati na banalnostima. Među tim temeljnim pitanjima nalazi se i ono o ljepoti. Zanimljivo je da je baš pitanje o ljepoti (ne u njegovoj neposrednoj ograničenosti, nego u dubini kršćanskoga smisla) velikim dijelom prognano iz suvremenih razmišljanja i rasprava o umjetnosti. Tu se oslanja i pitanje o novoj evangelizaciji, jer se ne radi o jednoznačnoj datosti. I kada se navodi Dostojevski, dobro je uočiti ne samo ono što govori nihilist o ljepoti koja spašava svijet, nego i ono što govori Dimitrij Karamazov o supostojanju suprotnosti u ljepoti. I ljepota koja se promiče nerijetko je prijeverna i površna.

Ljepota bez interesa, ljepota koja je otajstvena, kao da se – po riječima Hansa Ursa von Balthasara – na vršcima prstiju povukla iz suvremenoga svijeta interesa, ostavljajući ga njegovoj tuzi. U novoj evangelizaciji nužno je traženje vjerodostojne ljepote, uz visoku cijenu, kakvu ima i križ, kakvu Crkva osjeća iz razdoblja u razdoblje ili, još zahtjevnije ili ljepše: iz dana u dan. Postoji ljepota koja oslobađa i raduje i ljepota koja je kadra zatočiti čovjeka. Ova zadnja se rađa s pokušajem odmaka od božanskoga, od transcendentnoga.

6. Kršćanski umjetnici su na kušnji, jer se u akademskim razmišljanjima nalaze pred dilemom koja nudi s jedne strane ljepotu, a s druge estetičnost, pri čemu je estetičnost gotovo uvijek autoreferentna i samodostatna. Baš je u tome poteškoća, jer tada gubi otajstvenost i tada postaje zatvorenom do mjere *svesmisla* (*panlogia*) ili *besmisla* (*alogia*). Religija, a naročito kršćanstvo, zbog načela inkarnacije, uvijek je u odnosu na neki *legomenon*, za nas na objavu Boga u Isusu Kristu i na predaju Crkve. To je njena potka i u tome je i hermeneutički ključ, premda umjetnost uvijek izlazi iz 'definiranosti', iz čitljivosti jednim ključem.

Zato mislim da umjetnost u novoj evangelizaciji ima iznimno mjesto, ali nam je poslano čuvati otajstvenu snagu umjetnosti. Svaki naš pokušaj sirove instrumentalizacije vodi dokidanju te snage koja je nužna u međugri vidljivoga i nevidljivoga, nadnaravnoga i naravnoga, božanskoga i ljudskoga.

Poštivanje otajstvenosti umjetnosti imperativ je naročito kristoloških dogma, Kristove bogoljudskosti, tako da smo često suočeni s ozbiljnim pitanjima klizanja u krivovjerje, ako ne poštujemo narav umjetnosti. Crkva je prolazila kroz razna iskušenja i njezino dugo povijesno iskustvo pomaže u suočavanju s novim oblicima toga zahtjevnog suodnosa. To je razlog zašto ne smijemo ni pred kojom pojavom biti u tjeskobi ili strahu.

Crkva nije neki subjekt u odnosu na umjetnost kao drugi subjekt. Crkva, premda nema umjetnost, premda ju ne posjeduje, svjesna da se umjetnost ne može 'posjedovati', postoji u umjetničkom izražaju koji ostaje u odnosu prema otajstvu Isusa Krista. I to onomu kerigmatskom (naviještenom), liturgijskom (slavljenom) i karitativnom (življenom u ljubavi). *Caritas* je zacijelo materinji jezik Crkve, ali *caritas* je uvijek *in veritate*, ali i *in pulchritudine* – u istini i ljepoti.

Suvremeno odvajanje umjetnosti od pitanja o istini, jest odvajanje od etičkih pitanja, a time ulazi u nijekanje same sebe. Ne postoji indiferentna umjetnost. Ne postoji neutralna umjetnost. *Larpurlartizam* je zanimljiva konstrukcija koja se brzo otkriva kao zamka u koju se lako povjeruje, ali ubrzo i trpe posljedice te lakovjernosti. Takvi pristupi djeluju 'progresivno', dopadljivo, ali rađaju i duboke nesporazume, kada dolaze u dodir s govorom, kada imaju zahtjeve prema kršćanstvu koje je *logos*, koje je *logično*, do mjere sveobuhvatnoga govora, kojim – ponavljam – ne vlada čovjek, nego ga nadilazi. Taj cjelokupni govor živi u kršćanskome triptihu: *kerygma-liturgia-caritas*.

Dakle, može se reći da umjetnost po sebi nije kršćanska, dok se istodobno mora ustvrditi da je liturgijska umjetnost nužno kršćanska. Ako bi se reklo nešto drugo, tada bi se stvorio nepremostiv jaz. Naime, liturgijski čin kao takav jest umjetničko djelo, a u njemu je sve kršćansko. Ako bismo liturgijsku umjetnost pretvorili u neutralnu, tada bismo došli do apsurdna da liturgija ne bude kršćanska. Kada kažem 'kršćanska', mislim na *kristovsku, utjelovljensku, vazmenu, sa svim dimenzijama ljudskoga koje je preobraženo božanskim*. Svakomu je pak jasno da je umjetnost šira od liturgijske, koja premda obredna, ostaje umjetnost. Obredni okvir, što nedvojbeno potvrđuje prošlost, ne dokida umjetničku vrijednost. Štoviše.

7. Osim toga, slojevitost otajstvenoga tijela Crkve pokazuje na koji je način Crkva u prijašnjim vremenima evangelizirala. Nisu bili rijetki slučajevi da je izgledalo da Evanđelje gubi snagu i da nema što reći suvremenosti. Mogli bismo navesti brojne

primjere u kojima je evangelizaciju posebno vršila ili oživjela upravo umjetnost. Ovdje ne mislim poglavito na liturgijsku umjetnost, nego na evangelizacijsku, kerigmatsku umjetnost koja je iz perspektive kršćanstva neprestana kritika stranputica društva, ne zaboravljajući pritom Boga koji je postao čovjekom. Umjetnost treba novoju evangelizaciji jer treba ljepotu, kao traženu i objavljenu istinu, preobražajni izražaj i memoriju.

Mons. Fisichella, stavljajući u središte pitanje o Bogu, odnosno kako ga 'vratiti' čovjeku današnjice, predlaže umjetnost kao put koji ima snagu pouke, odnosno ljepotu koja govori onkraj granica naših vjerničkih obzora. Bilo je pokušaja i u kršćanstvu da se nametne model ljepote u prekidu, diskontinuitetu s tradicijom, s konačnim rezultatom nedohvaćanja, nerazumijevanja dinamičnoga razvoja koju ima umjetnost. Umjetničko djelo jest cjelina i svaki pokušaj izdvajanja jednoga njezina dijela vodi u beznačajnost ili u očaj. Ne vrjednovati umjetnost u suodnosu s etičkim znači ne voditi brigu o ljubavi, darovanosti, solidarnosti. Ako nestane privlačnost koja ne zarobljava, koja upućuje onkraj, nismo sposobni stvarati kulturu, a život – osobni i društveni – gubi okus.

Tu se usijeca kršćanska sablazan u povijesti religija. Događaj Isusa Krista u svjetlu pavlovske teologije o slici (*eikon*) i Isusova odgovora Filipu, koji je – poput svojih sunarodnjaka koji su htjeli vidjeti Isusa – htio vidjeti Ocu (a njegov odgovor glasi: *Tko je vidio mene, vidio je Oca*); taj događaj Isusa Krista u drami vazma ostaje kršćanstvu kao predivno polazište i za suvremenost. Ne samo da se tu našlo sučeljen sa židovstvom, nego sa svim kulturama s kojima je dolazilo u dodir.

8. Ikonoklazam u osmome stoljeću svjedoči stvarni pritisak u kojemu se našlo kršćanstvo između hebraizma i islama. Drugi nicejski sabor (787.) prekida tu borbu i govori da otajstvo Utjelovljenja može biti predstavljeno, posadašnjeno, upućujući na zbilju, pri čemu slika nije odvojena od biti onoga tko je na njoj. Tako po svojoj naravi umjetnost priziva, štoviše izaziva otajstvo i dopušta da ga se razmatra, počevši od ljepote. Vrijedno je pročitati apostolsko pismo pape Ivana Pavla II. *Duodecimum saeculum* o tisućudvjestotoj obljetnici od Drugoga nicejskog koncila (4. prosinca 1987.) U tome se Pismu kaže: „Drugim nicejskim koncilom svečano je potvrđeno tradicionalnu razliku između „pravog klanjanja“ (*latreia*) koje „prema našoj vjeri pripada samoj božanskoj naravi“ i „klanjanje iz časti“ (*timetike proskynesis*) koje se pridaje i ikonama, jer „onaj koji klekne pred ikonom kleči pred osobom (hipostaza) koja je naslikana na njoj.“ I još se tamo kaže: „Umjetnost Crkve treba imati za cilj govoriti jezik Utjelovljenja i s pomoću materijalnih elemenata izraziti onoga koji 'se udostojao nastaniti u materiji i postići naše spasenje usprkos materiji', prema lijepoj formuli sv. Ivana Damaščanskoga.“

U jednoj svojoj pjesmi Eduard Mörike zaključuje: *Was aber schön ist, selig scheint es in ihm selbst.* („Što je lijepo očituje se blaženim u sebi samom.“)

Čini mi se da ne živimo u svijetu koji bi bio bez ljepote i bez zaljubljenika u nju, ali nam je sve teže vidjeti ljepotu. I vid treba vježbati, da ne čujemo nešto nalik Isusovu prijekoru *da imamo oči i ne vidimo i uši, a ne čujemo.*

A istinska umjetnost ne čini ništa drugo, nego pokušava *re-prezentirati*, ponovno uprisutniti (koristim taj pojam, da ne bih previše naglasio jednako tako valjan: *reproducirati*, doslovno: 'ponovno voditi prema, radi nečega') objavljenu, nikada sasvim dohvatljivu Božju ljepotu i njegovo Stvaranje. U tome naporu mali je broj ljudi koji mogu otkriti smisao koji se skrivajući otkriva i mali je broj onih koji ga mogu izraziti. Crkva ne će moći nikada dovoljno zahvaliti umjetnicima za njihovo služenje, premda su rijetko bili vrjednovani u mjeri svojih darova. Mons. Fisichella me podsjetio na Berninijev grob i jedva primjetnu nadgrobnu ploču desno od oltara u bazilici sv. Marije Velike, a takvih hrvatskih primjera također ne nedostaje.

9. U vremenu poput našega, kada trebamo shvatiti tko smo i tko želimo biti sutra, neizbježno je promatrati prošlost. Mi kao kršćani to niti ne želimo niti možemo učiniti, jer kod nas je sve spomen koji progovara i ostvaruje se u sadašnjosti. S druge strane, nema ništa tako tradicionalno kao nova evangelizacija, doslovno *tradere* znači prenositi, predavati iz naraštaja u naraštaj. Što? Prije svega vjeru koja je oblikovana Evanđeljem, Pismom i Predajom Crkve. U 'kršćanskoj umjetnosti' nalazi se sve od stvaranja do eshatologije u prizmi Inkarnacije. Sve treba imati prostor u suvremenoj umjetnosti, ali ne zaboravljajući značenje.

Nova evangelizacija svoj najteži zadatak ima u stvaranju osjetljivosti za govor evanđelja. Ponekad mi se čini da je naša civilizacija zaboravila govoriti. To je očito na raznim razinama društva i u namjerno stvaranim nesporazumima koji otvaraju besmisao i progone značenje. Budući da smo kao Crkva oslonjeni na značenje, na govor, na tjelesnost i izražajnost, na simboličku snagu, tim ili nekim drugim redoslijedom, izloženi smo mogućim pokušajima razgradnje. Nadam se da ćemo se umoriti od neznanja i nesporazuma i ponovno učiti jezik značenja i smisla. Zbog toga smatram iznimno vrijednom umjetnost koja se na kulturološkoj razini zove 'sakralnom', ali koja u njezinoj najdubljoj istinitosti ne teži ugođajnosti ili nejasnoj mistici, nego otajstvenosti (objaviteljskoj snazi smisla ljudskoga, svega što obuhvaća velik i težak pojam 'biti čovjek', ali u odnosu na Boga).

Mi znamo kolika je prisutnost crkvenih kulturalnih vrijednosti u Hrvatskoj, u europskim i drugim zemljama. Jasno nam je – kaže Fisichella – da bi muzeji ostali opustošeni, da se iz njih uklone kršćanske umjetnine; ostale bi tone praznog papira,

neispisanih partitura bez crkvene glazbe; kilometri tužno praznih polica, bez kršćanske književnosti; gradovi obezglavljeni bez kršćanskih crkava.

Sa sobom sam večeras ponio i lijepo izdanje: *Vjera i kultura. Antologiju tekstova papinskoga učiteljstva od Lava XIII. do Ivana Pavla II.*, (točnije od 1890. do lipnja 2002.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2010. I u ovih zadnjih deset godina puno je toga što bi vrijedilo proučavati.

No, sve je to nastalo ne u nekom slobodoumnom zanosu bez smisla, nego iz vjere, iz susreta s Isusom Kristom; vjere koje je žar izblijedio, jer zaboravljamo jezik ognja Pedesetnice. Na tome tragu ste važni upravo vi, pri čemu nemam nikakva interesa laskati, jer bi laskanje ionako proturječilo svemu što sam rekao. Ovdje vas promatram kao umjetnike, ali i kao evangelizatore, prije svega kao nositelje Radosne vijesti.

II. Poticaji

10. Zato evo, na kraju, nekoliko poticaja za ono što mislim da bi moglo slijediti nakon ovoga prvog susreta. (Vjerujem da ste i vi tijekom ovoga mog izlaganja zapisali poneki svoj prijedlog.) Stalo mi je do toga da prisutnost umjetničkoga rada u Zagrebačkoj nadbiskupiji bude snažnija. To nije lako postići, i to se najmanje postiže dekretima. Kažem to vama koji ste tako ovisni o nadahnuću, a ono se ne dopušta programirati. No, neki oblik veće organiziranosti mora postojati. Puno se toga događa (i ovih se dana događa *Pasionska baština*, sva oslonjena na kršćansku kulturu, zatim *dani kršćanske kulture*, koji sadrže mnoštvo izložaba, predstava, koncerata, skupova, tribina) što je tako usko povezano i s crkvenim prostorom i kršćanskom kulturom, a da to ipak nema prodornost koju zaslužuje. Zato:

a. Mislim da je opravdano očekivati da se organiziraju susreti umjetnika i u budućnosti, možda ih razlažući na pojedina umjetnička područja.

b. Bilo bi moguće, uz ne tako velik napor, da se ovdje u Nadbiskupijskome pastoralnom institutu manjim izložbama predstavljaju umjetnici koji iz raznih razloga to ne mogu drugdje, a imaju vrijedna djela.

c. Smatram suvislim također da se povremeno organiziraju tematske umjetničke kolonije, radionice, što ne treba nužno biti vezano uz Zagreb.

d. Iduća je godina *Godina vjere* i usuđujem se pozvati da vaša stvarateljska snaga to ima na pameti i u srcu. Vjera, odnosno *Vjerovanje*, pojedini njegovi segmenti ili naglasci iz povijesti spasenja, bez ikakve su dvojbe izazovni; kao i stvaranje

'umjetničkih putova vjere', da ne kažem: umjetnički katekizmi. Godina je to prikladna za glazbena, dramska, filmska i druga djela pod prizmom tematike vjere.

e. Pred nama je i Druga sinoda naše nadbiskupije. Bilo bi važno da se uključite, osobito zbog pitanja koja se ne tiču samo evangelizacije, nego i suradnje u osmišljavanju, planiranju, realizaciji pojedinih prostora koji traže umjetnički govor. Sasvim je jasno da pristupi u kojima vjernici, kojima je stalo do svega što obuhvaća sintagma 'naša Crkve', nisu prisutni svojom stručnošću, vještinom i darom, dovode do polurješenja i u konačnici do ostvarenja u kojima se ne zrcali Crkva.

f. Za spomenuto i za puno drugih inicijativa izražajnosti Crkve, njene prisutnosti i djelovanja potrebno je imati i neko 'tijelo'. Logika supsidijarnosti u Crkvi puno toga ostavlja upravo vama, vjernicima laicima. Vjerujem da svatko može naći način uključivanja na vjernički način. Možda sam u krivu, ali imam neku sliku, vjerojatno ne dovoljno jasnu, o tome kako žive umjetnici, ali isto tako znam da nikakve grube izvanjske okolnosti ne mogu zaustaviti ni kist, ni dljet, ni glas, ni pero, ni maštovitost... Jednom pokrenuto, ono je nezaustavljivo i stvara. Pomognite otkriti gdje to stvaranje unijeti da djeluje snažnije na Crkvu, da ju evanđeoski preobražava.

Za sam kraj riječi pape Benedikta XVI umjetnicima prošle godine u srpnju: „Dragi prijatelji, želio bih obnoviti vama i svim umjetnicima prijateljski i gorljiv poziv: nikada ne odjeljujte umjetničku kreativnost od istine i ljubavi; ne tražite nikada ljepotu daleko od istine i ljubavi, već bogatstvom svoje genijalnosti, svoga kreativnoga zanosa, budite uvijek, hrabro, tražitelji istine i svjedoci ljubavi. Učinite da u vašim djelima sjaji istina i to na takav način da njihova ljepota u očima i u srcu onoga tko ih razmatra pobudi čežnju i potrebu svoj život učiniti lijepim i istinitim.“ (Benedikt XVI. umjetnicima, 4. srpnja 2011., povodom izložbe koja je bila dar umjetnika Papi za 60. obljetnicu svećeništva)

Hvala vam za pozornost!